

Підполковник О. БЕЗИМЕНСЬКИЙ

КАШАГАН ДЖАМАНГАРАЄВ

Він завжди дружив з цифрами і розумівся на них. Мабуть, у рідному Енбекші, казахському районі, в колгоспі ім. Кірова, а може й у всій Алма-Атинській області не було другого такого, як він, колгоспного рахівника. Джамангараєв дивився на стовпчики цифр, як на живі істоти, що вміють розмовляти, дають радість або викликають смуток.

Ось цифри прогулів, втрат при збиранні врожаю. Це вороги. За ними постають лінощі, неорганізованість, недбалість, неграмотність — все погане, що є у людини.

Ось цифри удою, цифри врожаю, поголів'я худоби, видачі на трудовень. Вони стали двозначними, трьохзначними, багатозначними. Це ті цифри, які породжують щастя.

Ось показники роботи окремих людей, бригад, ланок. Джамангараєв хотів, щоб колгосп став відомий у всьому Казахстані, а він, Кашаган, відомий у колгоспі. І це здійснилось.

Але війна сплутала цифри його передбачень. Міцно поцілувавши дружину, маленьку Амангельді і крихітну Сатін, колгоспний рахівник пішов захищати Батьківщину, став командиром гармати. Перша вогнева зустріч з ворогом сталась біля Сталінграда. Кашаган розбивав німецькі дзоти з закритих позицій, а заразом знищував і фашистських солдатів, що там були. Він вірив донесенням спостерігачів, але він не бачив цього сам. Тільки в той день, коли з прямої наводки Джамангараєв підпалив німецький танк і скосив загін чорних автоматників, він заніс у книжечку першу цифру своєї особистої перемоги.

Кашаган спитав товаришів:

— Німецький танк — це багато чи мало?

Йому відповіли, що не мало, але чим більше таких танків спалиш, тим краще.

Колгоспний рахівник, ставши командиром гармати, сам це зрозумів.

Добре став відомий у своєму «артилерійському колгоспі», в обслузі гармати, в батареї гвардії старший сержант Джамангараєв. І не тільки тому, що він одержав медаль «За

відвагу». Кашаган, заступник парторга, невтомний агітатор, особливо серед казахів, — прекрасний товариш, вимогливий командир. А вже так піклуватися про свою гармату мало хто може. З нею Джамангараєв навіть розмовляє, наче з живою істотою.

Проїшли бої на Курській дузі. Сторінка записної книжки Кашагана вся заповнилась цифрами. Підвівши «баланс», артилерійський рахівник переніс «решту» на іншу сторінку.

Настав день переправи через Дніпро. Джамангараєв поруч з гарматою на плоті. У воду падали ворожі снаряди. Один... десять... сорок... Це були цифри пустопорожньої злоби! Гармати видерлись на правий берег — вперед, щоб скоріше зайняти вогневі позиції.

Як тільки освоїли війська невеликий плацдарм, довелося витримати шалений натиск німців. І тут то головна роль у бою випала Кашаганові. Ворог посунув з того боку, куди дивилось жерло його гармати.

Безліч снарядів випустив Джамангараєв під безперервним обстрілом і під бомбардуванням «Юнкерсів». Кожний постріл його невидимо породжував цифру перемоги на сторінках книжки, що лежала на грудях. Горіли фашистські танки: один... три... п'ять... Падали мертвими ворожі солдати: взвод... другий... третій... Злітали в повітря протитанкові гармати німців: одна... дві... чотири... Кашаган ще сам не розумів, що цифри ці породжують безсмертну славу.

Заговорили інші гармати, батареї. Німці кинулись тікати. Коли вицухла канонада, до Джамангараєва прийшли товариші від інших гармат подякувати.

— Без мене вам було б погано, — просто й соромливо промовив Кашаган.

І всі з ним погодились.

Джамангараєв рушив до Києва крізь вогонь боїв, які вносили свою лепту в його записну книжку.

Слава Кашагана летіла поперед нього.

Скромний рахівник, відомий всьому колгоспові імені Кірова, ушавленому в цілому Казахстані, став Героєм Радянського Союзу.

Нині відважний артилерист Джамангараєв громить німців за Віслою.

НАРОДНІ МЕСНИКИ

Німецькі окупанти, вдершись на Україну, не побачили тут рабської покори народу. З перших же днів спалахнуло полум'я партизанської війни. Освітивши червоною загравою північ України, ліси Чернігівщини, Сумщини, Житомирщини, партизанське полум'я швидко перекинулось і на інші області України.

Не відстала й Київщина. В лісах біля Переяслава, де великий патріот України Богдан Хмельницький навіки пов'язав дружбою два братські народи — українців і росіян, в придніпровських горах поблизу Канева, де сама постать грізного Тараса кликала до помсти і розправи над загарбниками, в лісах і селах Черкащини, в глибокому Холодному Яру, де святили ножі Залізник і Гонта, сходились вірні сини і дочки своєї матері — Радянської Вітчизни, утворювали підпільні групи, що потім переростали в партизанські загони і з'єднання.

В с. Хоцьки, Переяслав-Хмельницького району на Київщині, глибокої осені 1941 року, коли Червона Армія одійшла в глиб країни й одбивала напад фашистських зграй під Москвою, прибув Дід Василь — старий, з білою широкою бородою чоловік, в армійських чоботях, перев'язаних шворкою, в ватянці і шинелі. Він приписався в селі під прізвиськом Іваненка Василя Олексійовича, ходив з хати в хату і шив людям чоботи. В мирній і лагідній постаті діда-шевця навряд чи хто пізнав би військового юриста 1 рангу, голову Військового Трибуналу Київського гарнізону Вячеслава Олексійовича Іванова. Член партії з 1919 року, він вирішив боротись з ворогом в його глибокому тилу. Старий комуніст, живучи в селі, уважно придивлявся до людей, вивчав їх, шукав тих, на кого можна покластись в складній підпільній роботі. Незабаром він утворив з трьома вірними хлопцями підпільну групу.

В умовах розгулу фашистської реакції, коли гітлерівська агітація забивала людям світ, багато важило слово

правди, яке вселяло в них впевненість і віру в повернення радянської влади. В цей час трійка хоцьківських підпільників від руки писала в 10—20 примірниках антинімецькі листівки, відозви, закликала не коритись розпорядженням німецької влади.

Діяльність підпільної групи поширилась і на сусідні села Комарівку, Панфіли, Підворки, хутір Біле-Озеро, місто Переяслав. Люди сходились інколи в хатах, а частіше в густому сосняку чи в шелюзі Білоозерського лісництва. Незабаром організація Діда Василя зв'язалась з підпільною групою робітників Хоцьківської МТС. На початку 1943 року хоцьківська організація уже складалась із 21 чоловіка. Тепер постало завдання — організувати з підпільників бойову партизанську одиницю і почати збройну боротьбу. Розвідка встановила зв'язок з партизанським загonom імені Чапаєва, що діяв у районі Григорівка — Канів; командиром там був С. Д. Ломака.

Особливо почав зростати загін на кінець 1943 року.

Диверсійна бойова діяльність хоцьківських партизанів розгорнулася з квітня 1943 року. Тоді на шляху Переяслав—Золотоноша вони знищили важливий для німців прямий провід між Харковом і Києвом, а потім систематично псували зв'язок. Щоб не дати німцям вивезти хліб, партизани знищували сільськогосподарські машини. Однієї ночі було спалено 7 молотарок, виведено з ладу трактори, з Переяславської МТС партизани викрали дві 3-тонні автомашини і малолітражне авто «Опель» та 6 тонн бензину.

19 вересня 1943 року хоцьківський 4-й загін і 3-й загін партизанського з'єднання ім. Чапаєва спільними силами під командуванням командира парашутного десанту А. В. Тканька (нині Герой Радянського Союзу) розгромили в нічному 4-годинному бою весь німецький гарнізон с. Хоцьки, вбили понад 130 німців і поранили до 200. Врятовано 1350 радянських військовополонених, яких німці переганяли з кременчуцьких таборів до Німеччини.

Багато допомогли переяславські партизани Червоній Армії при форсуванні Дніпра. 21-22 вересня вони перегнали з правого берега Дніпра на лівий всі знаряддя переправи: човни, затоплений біля берега понтон, пором тощо. На протязі ночі партизани переправили на правий берег до 400 бійців-автоматників, разом з ними організували вогневий заслін і забезпечили переправу танкової частини Червоної Армії через Дніпро. За це комісарові 4 партизанського загону В. О. Іванову (Дідові Василю) винесена подяка від генерал-майора Тертишного.

В Миронівському, Богуславському, Ржищівському районах Київської області теж активно діяли загони партизанського з'єднання імені Чапаєва.

До моменту зустрічі з Червоною Армією це з'єднання складалося з 7 основних загонів — разом з 600 чоловік. За короткий час з'єднання знищило 500 німецьких солдатів та офіцерів, розгромило 7 поліційних комендатур, пустило під укіс 4 ешелони, потопило на Дніпрі німецький пароплав «Ромно», затопило на переяславській пристані 6 барж, де було близько 100 тисяч пудів хліба для Німеччи-

Партизани В.Половецького району Київської області проходять біля пам'ятника Богдана Хмельницького 8 листопада 1943 р.

ни. В гарячий час збирання врожаю партизани з'єднання ім. Чапаєва знищили 85 молотарок, 20 двигунів, 25 тракторів.

Велику допомогу подало з'єднання ім. Чапаєва військам Червоної Армії на Дніпрі.

Німці жорстоко переслідували партизанів. Найлютіше розправлялись німці з ними на Черкащині. Черкаська гітлерівська газета «Українська думка» оголосила, що за кожного вбитого, викритого чи спійманого партизана видається нагорода в розмірі 1.000 карбованців. 24 січня 1942 року в черкаській міській тюрмі поліція розстріляла 200 радянських громадян, серед них 70 комуністів. В невеличких гаях Олександрівського, Смілянського та Чигирин-

ського районів блукали сотні німців, жандармів та поліцаїв, вишукуючи партизанів, а радянські патріоти все таки чинили диверсії; в цьому партизанам допомагали підпільні групи. Найсильніші з них були в с. Свидівок і в с. Дудницькому, які мали радіоприймачі і поширювали повідомлення Радянського Інформбюро по всьому Черкаському району.

Основною бойовою одиницею на території Черкащини треба вважати партизанський батальйон, де командиром був Феодосій Родіонович Савченко, а після його смерті Григорій Хижняк.

Три брати Савченки були партизанами в цьому загоні. Двоє з них загинули смертю хоробрих в боротьбі з окупантами. Третій брат — Іван — в щоденнику бойових дій пише:

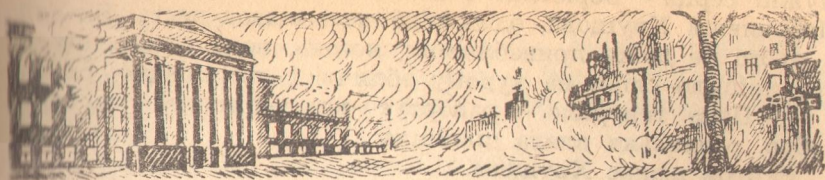
«Тяжка втрата для загону і особливо для мене — загинув другий брат, командир партизанського батальйону Черкаського району.

В нерівному бою з румунами і поліцією перед цим був смертельно поранений брат Гриша. Над його захопленим тілом ми з Федею потисли міцно один одному руки і поклялись помститись фашистській наволочі. Уже без Гриші я з Федею кілька разів був у бою, завжди попереду, кулі нас не брали...

Але 5 травня 1942 року під час облави зав'язався бій з поліцією, і Федя був смертельно поранений в голову. Револьвер випав йому з руки. Він попросив подати його, ще раз вистрелив по ворогу, а потім впав неживий... Я поховав Федю.

Спіть спокійно, дорогі брати Гришо і Федею! Буду живий — помщуся фашистським бандитам, а загину — знайдуться інші, що помстяться...»

Земля Київська горіла під ногами окупантів.

КИЇВ ВИЗВОЛЕНО!

Юрій ЯНОВСЬКИЙ

6 ЛИСТОПАДА, В КИЄВІ..

(Із записної книжки)

Ми вїхали у визволений Київ 6 листопада 1943 року. Три письменники удостоїлися честі побачити столицю в перший же день її визволення від гітлерівських загарбників. Ми удостоїлися честі повернутися до Києва разом з М. С. Хрущовим. Це — незабутній день мого життя.

На Подолі Микита Сергійович спинив машину, ми зійшли. Київська земля. В повітрі літає попіл від пожеж, які ще тривають. Під ногами хрустить бите скло. Старий робітник у лахмітті. Заріс бородою, запалені очі. Побачив Хрущова в формі генерал-лейтенанта, скинув свій кашкет, очі наповнились слізьми.

— Микито Сергійовичу!

Хрущов простягає руку.

— Здрастуйте.

Робітник схопив руку і хотів припасти до неї губами. Микита Сергійович обняв його...

— Намучились наші люди, — говорить Хрущов уже в машині, — як їх німець ламав!

Очі у всіх вологі.

Ще зустріч.

На Софіївському майдані горить величезний будинок. Богдан Хмельницький — у відблисках полум'я, у хмарах попелу й диму. В глуху ніч німецької неволі булава в руці бронзового гетьмана показувала киянам, звідки прийде сподіване визволення: з Росії, від великого російського брата, від радянських народів, від Сталіна.

Коло палаючого будинку пожежники. Радянські люди,

мужні серця — борються з вогнем. Води нема, рук мало. Побачивши Хрущова, один підбігає і віддає честь. Вигляд у нього не дуже привабливий: вогонь, вода, сажа, піт — усе лишило сліди на худому обличчі і потріпаному одязі.

— Пане генерале, — рапортує він, — рятуємо народне добро, радянська влада прийшла.

Раптом пізнає Хрущова.

— Микито Сергійовичу!..

І бурхливо, по-чоловічому, ридає від радощів, від надміру почуття...

Університет. Сто з лишком років стояв будинок. Тепер він у вогні. Полум'я виривається із вікон. Чути вибухи всередині. Проклята гітлерівська погань прагне знищити національну культуру великого народу. Не вийде!

В парку перед університетом — пам'ятник Шевченкові. Він цілий. Німці не насмілились його зруйнувати. Або не встигли. Мовчки підходимо до п'єдесталу. Микита Сергійович скидає кашкет, ми всі те ж саме робимо. Хвилину мовчки стоїмо. Я пригадую відкриття цього пам'ятника. 1939 рік. Весна, сонце, всенародне свято. Гості з Грузії, з Москви.

Пам'ятник відкривав Хрущов.

Розмова на вулиці біля Академії наук. Лисий чоловік — з рюкзаком за спиною, з якимсь жалюгідним клунком у руках — іде повільною ходою безмежно втомленої людини. Побачив групу киян, з якою розмовляє Хрущов. Перший день у місті нема німців — і Хрущов уже тут. Чоловік рвонувся, підбіг:

— Микито Сергійовичу! Я вас пізнав. Боже, як ми вас ждали!

— Ми знали, — говорить Хрущов, ледве посміхаючись. — Ми прийшли.

Лисий чоловік шукає рукою під сорочкою, гарячково виймає якусь маленьку річ.

Ось. Ховали. Ждали. На серці...

Розгортає. Це біла хусточка. На ній тонкою строчкою вишито портрет товариша Сталіна.

Імпровізований мітинг на бульварі Шевченка. Все нові й нові люди підбігають до юрби.

— Хто там? Що говорять?

— Микита Сергійович уже тут.

— Хрущов промовляє.

— Наш Хрущов повернувся.

Щільно затиснутий у натовпі киян, Микита Сергійович говорить про становище на фронтах. Він посміхається, він свій. З його появою — в місті знову радянська влада. Назавжди.

— Як здоров'я товариша Сталіна?

— Ми просимо передати йому привіт від киян.

— Це Сталін розбив німця.

— Ми бачили, як біла ваша, тобто наша артилерія.

— Наша! Наша!

— Коли відкриється райвійськомат? Дайте нам зброю. Всі підемо на німця.

— Голодували ми, Микито Сергійовичу.

Хрущов сходить на машину. Срібна знайома голова його видна всім.

— Товариші, — говорить він і прислухається до того хвилювання, з яким люди сприймають це безмежно рідне слово, яке два роки було під заборонаю.

— Товариші!

Він говорить про хліб, який уже заготовлено для міста, про роботу для всіх, про відбудову любимого міста, про переможну Червону Армію, про великого батька — Сталіна, організатора і натхненника нашої перемоги майбутньої.

Ми стоїмо ніби в центрі України. Слухає весь народ. Говорить наш Хрущов.

М. С. ХРУШОВ і Маршал Радянського Союзу Г. К. ЖУКОВ на вулицях Києва 6 листопада 1943 р.

Ю. МАРКОВСЬКИЙ

вчений секретар інституту
гідробіології Академії наук УРСР

З ТЕМРЯВИ — НА СВІТЛО!

Нас одинадцятєро. Ми сидимо тут уже третій тиждень, точніше — сьогодні двадцятий день. Двадцяту паличку поточили сьогодні в нашому зошиті-календарі Оля Валько.

Він почався — цей двадцятий ранок, як звичайно. Вночі ми не спали, прислухались до найменшого руху на вулиці, до кроків на тротуарі, до шелесту машин. Це стало для нас законом, відколи 20 день тому ми, одинадцять київських наукових працівників, замурувалися тут, в цьому темному і вогкому підвалі на вулиці Горвіца, № 28.

Відколи останню цеглину ми заклали в дверях і зацементували її — зовнішнього світу для нас не стало. Залишилися — звуки. По них ми жили, вели наші спостереження і розрахунки, чи довго ще чекати визволення.

Вчорашній день додав нові звуки. Нам здалося, що чути канонаду. Боячись помилки, ми, щоб перевірити себе, лягали на підлогу і, приклавши вухо до землі, слухали. Ні, не помилка — артилерійську канонаду чути було зовсім ясно. Єдине, що було невідомо: хто стріляє — наші чи німці?

Відповідь прийшла згодом. Грунт здригнувся під нашими ногами від вибуху. Десь близько щось висаджено в повітря. Через деякий час вибух повторився. Сумнівів не було — німці палили і руйнували місто.

З кожним днем назрівала катастрофа. Кінчалися харчі і вода.

Не дочекались, вмерти напередодні визволення? Це була б найбільша трагедія, цього не повинно було статися. І ми зменшували порції їжі, на крихти ділили картоплю, на краплі — воду.

І от, нарешті, день визволення недалеко. Почувши вибухи, ми зрозуміли, що нам загрожує нова небезпека. А що, як і наш будинок німці висадять у повітря? Це бентежило кожного. Але всі мовчали.

Через якийсь час ми справді почули над собою кроки. Важкі німецькі чоботи тупотіли над головою. Чути було, як там про щось говорили, потім чомусь вистукували стіни. Але пережили ми й ці хвилини. Кроки віддалились, а потім і зовсім затихли.

В такому напруженому чеканні пройшов день, а може й ніч, бо ми тоді вже загубили лік годинам. І от настав час, коли після тиші незвично гомінливо стало на вулиці.

Що таке, що сталося? Відбити цеглину, глянути на вулицю, — запропонував хтось і підійшов до вікна. Але ми не дозволили ще розкривати вікна. Не для того ми стільки мучились, щоб загинути від необережності.

Ми знову почали прислухатись до того невідомого зовнішнього світу. Тяглись хвилини — довгі і тривожні. Коли ось знову над нами почулися кроки. Хтось невідомий пройшов по кімнаті і підняв кришку рояля. Звуки бравурного маршу долетіли до нас. Так і є — німці. Раптом марш змінився вальсом, а потім — зовсім несподівано — знайомою радянською піснею. Ми розгубились. Що це? Може наші? А може...

— Я чую, мати кличе мене, — раптом занепокоївся наш товариш, асистент Марченко, — вона знає, що ми тут, і кличе, чуєте?

Не дочекавшись нашого дозволу, він прожогом кинувся до вікна і почав розмуровувати. Ми допомагали. Нарешті, цеглину виїнято. Визираємо на вулицю. Там повно людей. Проїхала вантажна машина з військовими в сірих шинелях. Наші! Але ми ще не віримо. Проходить ще одна машина, на ній бійці з червоними зірками на пілотках... Ми вже віримо, що це справді наші, і, не гаючи часу, беремось до роботи — розмуровувати двері.

...Ми на вулиці. На свіжому повітрі поточуєшся і ледве стоїш на ногах. Над Києвом хмари диму, крізь них пробиваються язики полум'я, але на серці радісно, бо звідусіль чуєш: «Привіт киянам!», «Здрастуйте, земляки!»

Я іду вулицями, я знову бачу сонце, я знову вільний громадянин великого Радянського Союзу. І раптом несподівані сльози, а з грудей виривається крик: «Слава визволителям, слава Червоній Армії, спасибі великому Сталіну за волю, за повернене життя!»

НЕЗАБУТНЄ

Ви просите мене згадати той день, коли Червона Армія прийшла в Київ? Це не важко. Не важко, бо він завжди зі мною — зараз, вчора — завжди. Ціле моє життя він буде зі мною, той незабутній день.

На хвилинку заплющу очі, замислюсь — і знову переживаю все. Знову мої пальці побожно торкаються шорсткого рукава сірої шинелі. Знову крізь туман сліз бачу я припорошене пилом стомлене обличчя того, хто перший сказав мені: «Бабусю, чого ви плачете, ми ж прийшли!»

Так, синочку, так рідний, ви прийшли, але як сказати вам, що значить це для нас, для мене — старої, німеччини? Де слів узяти?

Я не могла тоді говорити. Я ходила між ними, рідними й близькими, синами й онуками моїми. Я брала їх за руки, пестила їх волосся, торкалась їхніх шинелей і зброї. Я хотіла впевнитись, що це не сон, не казка.

Як маленькій дитині, мені хотілося пожалітися їм на тих, хто стільки горя й кривди завдав нам. Але я мовчала. Хіба можна за хвилину розказати про те, що пережито за роки? Хіба відразу знайдеш слова, щоб оповісти про ту образу і ненависть, що проймала душу від лайки і нагая німецького? І я сказала їм просто: — «Вчора тут були дрти, сюди не можна було ходити. Вчора німець стукав у двері прикладом автомата і я, стара жінка, кричала, що умру, а не піду з Києва. Сьогодні прийшли ви. Це — щастя. Завтра — день мого народження, мені 74 роки, але зараз — мені 17».

Годинами стояла я серед натовпу і дивилась, як проходили вулицями танки, кавалерія, піхота. Я жадібно ловила слова рідної мови, милі звуки давно нечутих пісень. Ще й ще мені хотілося впевнитись, що це наші, що це свої. А їм було ніколи. Вони йшли далі.

— На захід. Ми йдемо на захід, — кричав нам із танка один боець.

Може це він пише мені зараз з фронту такі ніжні, хо-
роші листи?

Любі мої сини й онуки — бійці Червоної Армії! В той
день, коли перший з вас торкнувся моєї руки, я вирішила
все, що в силах моїх старечих, зроблю, щоб допомогти вам
все, що маю, віддам, аби тільки не стало на світі прокля-
того німця.

Стомлена щастям, міцно і спокійно заснула я тієї ночі
вперше після багатьох ночей страшних і тривожних. У вік-
на ще світила заграва пожежі, вітер рвав з даху шматов
збитого снарядом заліза. Та я чула, як внизу по бруку сту-
пав патруль, як забряжчав він зброєю, зупиняючи когос-
для перевірки. Потім я почула приємний сміх.

Це так було несхоже на страшне німецьке «галът», що
якось особливо повно і остаточно відчула я в ту хвили-
ну: — «Наші в Києві, наші повернулися».

Через кілька днів я мала змогу виконати свою обіця-
нку — віддати все, що маю, у фонд оборони нашої Бать-
ківщини.

Відкрила шухляду і виїняла з неї золотий годинник
на золотому браслеті, золотий ланцюжок завдовжки з дві
аршини, золотий кулон, обсіпаний алмазами, золоту брош-
ку з ізумрудом, дві золоті шпильки для галстука. Аку-
ратно склала все це у скриньку і пішла в районний пар-
тійний комітет.

Секретар Молотовського райпарткому зустрів мене ду-
же привітно. Запитав, чого я прийшла, що хочу сказати.

Спочатку мені було ніяково, але потім я наважилася
і розповіла йому про себе. Сказала, що я — стара вже
жінка, дітей і родичів не маю. Все життя працювала, маю
43 роки трудового стажу і оці мої заощадження за трудо-
вий вік хочу віддати у фонд оборони Батьківщини. Мені
вони не потрібні. Я пенсіонерка, і радянська влада за мене
подбає.

Секретар щиро подякував мені і прийняв мій скромний
внесок. На серці мені було радісно і спокійно. Тепер я зна-
ла, що в якійсь мірі беру участь у загальній боротьбі проти
лютого ворога.

Але справжнє щастя настало через деякий час. Одного
ранку у двері постукав листоноша. Хто б це був? Хто може
мені писати листи? Здивована, я відчинила двері і ще біль-
ше здивувалася, коли листоноша вручив мені телеграму.

Щоб перевірити, чи справді телеграма мені, я глянула на адресу. Там стояло: Київ, вулиця Артема, будинок 41, кв. 4, Березкіній Парасці Максимівні. Так. Це мені.

Розкривши телеграму, я прочитала текст: «Прийміть мій привіт і подяку Червоної Армії, Параско Максимівно, за Ваше піклування про Червону Армію. Й. Сталін».

Підпис я прочитала десятки разів. Я не вірила своїм очам. Сталін пише мені. Сталін дякує мені! Мені — звичайній жінці!

Цей день, як і перший день визволення, я не забуду ніколи. Мов найдорожчий скарб, збережу я згадку про них на ціле своє життя. Це — незабутнє.

КЛЮЧ ВІД КИЇВСЬКОЇ КРІПОСТІ ВІДІБРАНО У ГІТЛЕРІВСЬКИХ ГРАБІЖНИКІВ

Тікаючи в паніці під ударами Червоної Армії із столиці Радянської України, фашистські мерзотники викрали з історичного музею м. Києва дорогу реліквію — ключ від Микільських воріт Київської кріпості вагою 3 кілограми 545 грамів.

Під час розгрому гітлерівського угруповання в м. Тернополі частини 1-го Українського фронту відібрали у гітлерівських грабіжників цей ключ.

Цими днями командуючий військами 1-го Українського фронту Маршал Радянського Союзу Г. К. Жуков прислав делегацію в складі Героя Радянського Союзу тов. Чернецова, тт. Герасимова і Мясіна, яка вручила Голові Ради Народних Комісарів Української РСР тов. М. С. Хрущову цю реліквію з таким листом:

«Передаю Вам — Главі Уряду Радянської України ключ від Микільських воріт Київської кріпості, відібраний у гітлерівських грабіжників під час штурму військами 1-го Українського фронту укріпленого опорного пункту німців — м. Тернополь.

Під ударами наших військ німецько-фашистські загарбники, тікаючи в паніці із столиці України, украли цей ключ із Київського історичного музею, де великий український народ зберігав його понад сто років.

Бійці і командири Н-ського Гвардійського Червонопрапорного полку — учасники знищення оточеного гарнізону Тернополя — відібрали у німців цей ключ і віддали Військовій Раді Фронту.

Повертаю історичний ключ за належністю нашому славному місту Києву».

17.V.1944 р.

Ключ передано Київському історичному музеєві.

РІК ВІДБУДОВИ

МАРШАЛОВІ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ, ВОЖДЕВІ І КРАЩОМУ ДРУГОВІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ТОВАРИШЕВІ СТАЛІНУ

ВІД КОЛГОСПНИКІВ І КОЛГОСПНИЦЬ, РОБІТНИКІВ І РОБІТ-
НИЦЬ МТС, РАДГОСПІВ ТА СПЕЦІАЛІСТІВ СІЛЬСЬКОГО ГОСПО-
ДАРСТВА КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Дорогий батьку наш, учитель і друг товариш
Сталін! Звертаються до Вас з цим листом кол-
госпники Київщини, що святкують нині велику
перемогу, здобуту у Всесоюзному соціалістичному
змаганні за високий урожай. Області нашій за успішне
виконання і перевиконання планів сіви присуджено пе-
рехідний Червоний Прапор Державного Комітету Оборони
і першу премію.

Радісна нам ця перемога, дорогий Йосиф Віссаріонович!
Після чорної ночі окупації, після дикого розгулу
німецьких людоджерів ми знову працюємо вільно на своїй
землі, знову в одній багатоміліонній радянській сім'ї—
з Надволжям і Сибіром, Кубанню і Доном, Грузією і Азер-
байджаном—змагаємося в чесному колгоспному труді,
і рідний уряд бачить і цінує нашу працю, і праця наша вли-
вається в загальний потік всенародної допомоги наступаю-
чому фронтові.

Стародавня наша земля Київська пройшла в віках че-
рез багато випробувань, багато лютих січ бачила. Це про
міста наші і райони, де живемо ми і працюємо, сказано
у великого Кобзаря—Тараса Шевченка:

Зайнялася Смілянщина,
Хмара червоніє.
А найперша Медведівка
Небо нагріває.
Горить Сміла, Смілянщина

Кров'ю підпливає.
Горить Корсунь, горить Канів,
Чигирин, Черкаси.
Чорним шляхом запалало,
І кров полилася
Аж у Волинь...

По Київщині тече сивий Дніпро-Славута, ріка безсмертної всенародної доблесті. Здавна, в невмирущій старовині билин, оспівані були київські богатирі і перший серед них — Ілля Муромець. На полях Корсунських смертним боєм били іноземних загарбників і за часів Тараса Трясила, і за часів Хмельницького, і славні партизани Щорса.

Та не було в століттях подвигу, рівного тому, що вчинили на Дніпрі червоні воїни, сталінські чудо-богатирі, які вернули нам свободу. Ніколи український народ не забуде сталінського полководця Миколу Ватутіна, визволителя Києва. Київська земля виростила генерала армії Івана Черняховського, героя, що носить на грудях уже дві золоті Зірки, що перейшов із своїм військом і через Сейм, і через Десну, і через Дніпро, і через Неман і вже стукає радянським кулаком до лігва фашистського звіра; і німці не можуть видумати ні такого заліза, ні такого бетону, ні вогню такого, щоб затримати сталінського богатира, який мстить за рідну Умань, за Бабин Яр, за Хрещатик, за муки і кров радянського народу.

І недарма другим Сталінградом назвали Ви, Йосиф Віссаріонович, битву під Корсунь-Шевченківським, де за кілька днів радянські воїни вбили 52.000 німецьких гадів і знищили гори хвалені німецької техніки. Не забудуть німці в віках свого походу на радянську землю! Внукам і правнукам своїм закажуть не ходити війною на Радянський Союз.

Геройський ратний труд бійців і командирів дивізій-визволительниць наших — Київських дивізій і дивізій Фастівських, Білоцерківських, Уманських, Корсунь-Шевченківських, Черкаських підносив нас, коли вийшли ми на першу, після визволення Київщини, весняну колгоспну сівбу.

І коли ми з честю справилися з сівбою, виростили високий урожай, то це — тільки частинка нашої безмежної подяки Вам, товаришу Сталін, Червоній Армії — за повернену нам волю, за нові і нові перемоги, що їх здобувають радянські війська на всіх фронтах.

Були у нас свої труднощі на сівбі. Менше стало людей у колгоспах, багато сіл цілком зруйновано було. В окремих районах не вистачало насіння. Після німців залишилося по

області менше половини тракторів, коней тільки 39 процентів, волів ще менше — 8 процентів.

Влада радянська, керована більшовицькою партією, подавала завжди допомогу селянству колгоспному: віддала йому землю навечно, тракторами та комбайнами оснастила колгоспи і вивела селянство на шлях культурного і заможного життя.

Голова сільради Катерина Іванівна Братусь (праворуч) дає поради ланковій Ганні Кириленко. (с. Рогозів, Бориспольського району)

І тепер, після визволення селянства з неволі німецької, партія Леніна — Сталіна і держава Радянська надають йому допомогу велику, і загоюються тяжкі рани, завдані звіром німецьким. Розорені люди вже стали на ноги.

Весь посівний план ми перевиконали на 15 процентів. Багато посіяли понад план зернових культур. Колгоспники вивели на сівбу 40.000 корів, коровами зорали понад 70.000 гектарів, заборонували близько 150.000 гектарів, у багатьох колгоспах копали вручну і насіння переносили на собі — але уклалися в задані строки — ранні колоскові посіяли за 9 днів, а городину і картоплю посадили за 25 робочих днів. Наш народ перемагав труднощі, виконував те, що здавалось нездійсненним, знаючи, що фронтовикам приходитьсь ще важче, що сімо для фронту, для дітей наших, для перемоги Батьківщини.

На сівбі, в боротьбі за врожай багато і чесно працювали старики, не шкодували своїх сил і підлітки. Та окремо хочеться нам сказати про велику колгоспну трудівницю-жінку. В колгоспах наших відновлено мало не 50.000 ланок, і очолюють їх скромні героїні колгоспної праці — жінки — дружини, матері, дочки і сестри наших фронтовиків. 3.966 трактористів готувалось у нас цього року на курсах і серед них — 3.508 жінок. Із 400 новопідготовлених комбайнерів — у нас є близько 300 жінок.

Наших київських колгоспниць Ви добре знаєте, дорогий Йосиф Віссаріонович. Коли в 1935 році Київщина стала колискою стахановського руху в сільському господарстві, Ви прийняли в Москві колгоспниць-ударниць бурякових ланів, високо оцінили труд наших київських п'ятисотенниць Марії Демченко, Марини Гнатенко, Ганни Кошової та інших. В серці своєму носили і носимо ми Ваші слова, сказані на прийомі п'ятисотенниць:

«...Тільки героїні праці могли добитися тих успіхів, яких вони добились. У нас не було раніше таких жінок. Мені ось 56 років уже, бачив багато чого, бачив досить трудящих чоловіків і жінок. Але таких жінок я не зустрічав. Це цілком нові люди. Тільки вільна праця, тільки колгоспна праця могла породити таких героїнь праці на селі».

Товаришу Сталін! Всі ми бачимо тепер і розуміємо, що тільки колгоспний гарт, тільки сталінська школа вільної праці допомогли українській жінці з честю пройти через усі страхіння і випробування війни. Не зламали кати-німці української колгоспниці. Через усі страхіння німецької окупації, горе, шибениці, смерть і пожарища пройшла горда, волелюбна українська жінка, і в дні Вітчизняної війни ще яскравіше, повніше став перед усім світом образ колгоспної героїні.

Знали ми до війни п'ятисотенницю Марину Гнатенко. Стала тепер наша Марина капітаном Червоної Армії і за нові бойові заслуги нагороджена орденом Червоної Зірки. Олена Ковальчук винесла з поля бою 3.500 поранених солдатів та офіцерів, і уряд нагородив її вже чотирма орденами. І таких жінок скажений Гітлер хотів зробити безсловесними рабнями німецьких виродків!

Бувало часто кобзарі наші співали народну думу про Марусю Богуславку, полонену турками. Вона не примирилася з неволею. Ціною життя свого Маруся визволила з неволі багатьох полонених українців.

Хай пропаду я, хай загину, —
Солодко вмерти за Україну.

В дні священної всенародної війни в ім'я нашої перемоги і свободи багато таких богуславок гордо прийняли смерть, та не здалися в боротьбі проти ненависних німецьких окупантів. Під тим же Богуславом завзято в підпіллі боролася проти німців стахановка-комсомолка Марина Гризун — допомагала пораненим воїнам Червоної Армії, виконувала завдання партизанів, читала народові листівки. Німцям удалось заарештувати Марину. Тяжко мучили кати колгоспницю-комсомолку, розпеченим дротом кололи підосви, злі вівчарки рвали тіло Марини — та не виказала своїх товаришів колгоспниця! А перед смертю кров'ю ран своїх написала: «Мене, комсомолку Марину Гризун, німці вбили 28 липня 1943 року. Друзі і товариші, помститься за мене, за всіх, хто загинув від рук німців. Ви переможете — з вами Сталін».

І про нашу Богуславку лине по Україні нова пісня:

У четвер уранці
Маринку забрали,
Німецькі поганці
Її катували,
Тіло її біле
Собаками рвали.
— Продай Україну! —
Німці їй казали.
Живую Марину
У яму поклали.
Кулями пробili
Серце молоде...
— Буде вам розплата, —
Ліс старий гуде.
— Армія Червона
На Берлін іде...

Є у нас в Переяслав-Хмельницькому районі стахановка-ланкова Олена Хобта. Сьомий десяток іде жінці. Хобта перед війною в стахановській праці другу молодість пережила — з Марією Демченко взялася змагатись, прославилась рекордними врожайми городини, медаль на виставці одержала. Прийшли німці і стали терзати стару. В тюрму кидали, до стінки ставили. Все про партизанів випитували, роботи і високого врожаю від досвідченої ланкової вимагали.

Пережила Хобта чорні дні німецької окупації. Поглядала стара на Схід, вірила, що не бути німцеві господарем на Україні, що прийде армія-визволителька. Дочекалась Хобта радісних днів — і ось знову вирощує вона врожай на

своїй рідній землі, в кожній колгоспній справі ініціативу подає, замість сина, закликаного до армії, фермами за сполученням керує.

Так працюють після окупації багато і багато старих колгоспниць. Та не тільки вони.

Минає час, підрастають діти — діти, якими пишається вся країна. Повернулась до рідного села з евакуації шанована всією Україною Ганна Кошова, знову підняла високо прапор змагання буряківниць-п'ятисотенниць. А підтримують цей прапор уже сотні нових, молодих, вчора ще

Знатна ланкова колгоспу
«12 років Жовтня» Борис-
польського району Олена
Гопкало.

Знатна ланкова колгоспу ім.
Шевченка Києво-Святошин-
ського району Ніна Мотило.

дитячих рук. В Бориспольському районі пошаною оточене ім'я молодої дівчини з колгоспу «12 років Жовтня», комсомолки, ланкової буряківниці Олени Гопкало. До війни її мати ланковою працювала, великі врожаї збирала. Тепер мати допомагає дочці. Любо поглянути на ділянку Олени — нема кращих в області буряків, і, здається, випередить дочка в цьому році довоєнний рекорд матері — кожний корінь уже на початку серпня важив на ділянці Олени 480-500 грамів, а таких коренів на гектарі 110 тисяч.

— В час добрий! — говоримо ми нашим дітям, нашому комсомолові.

Нехай нові і нові імена, як молоді, яскраві квіти, вплітаються в прекрасний вінок колгоспної слави матері-України. В цьому — сила наша, торжество наше над німецькими кріпосниками і вбивцями.

Німці окаянні спалили доценту сотні хат у Старосіллі — на батьківщині перших п'ятисотенниць. Зруйнували і саме село. Лише перші місяці минули, як визволено від німців Старосілля, та вже цвіте тут радісна праця подруг і молодших сестер Демченко та Гнатенко — 52 бурякові ланки змагаються у визволеному Старосіллі за сталінський урожай.

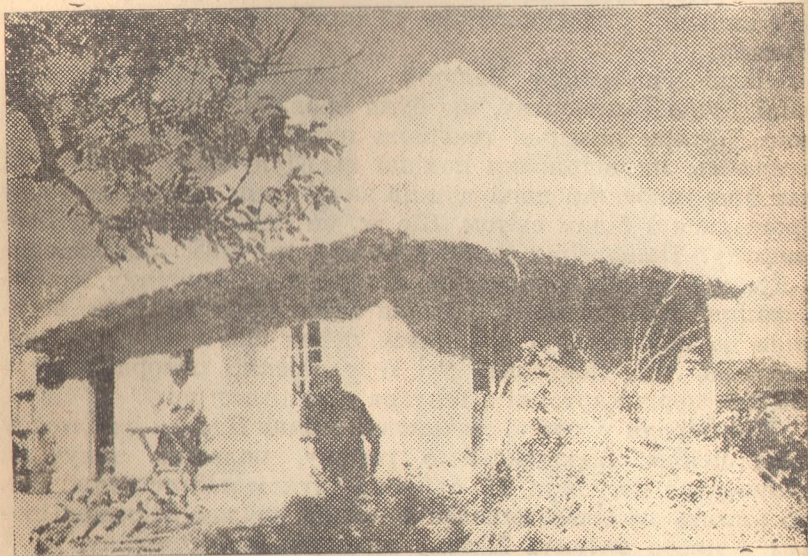
Німці-душогуби у Великій Димерці на смерть закатавали Дуню Безсмертну, що була першою нашою стахановкою. Чотири німецькі генерали прилітали на цю страту, дивились, як відривали поліцаї від Дуні малу дитину, як кат біля шибениці двічі душив зашморгом Дуню, що гордо прощалася з білим світом. Що ж, чи перемогли німці Безсмертну? Паша Ярмоленко — молода дівчина, яка виросла в Дуниній ланці, потім силою вивезена в Німеччину, втекла з фашистської каторги, зайняла тепер місце подруги, вступила до комсомолу і поклялася перед пам'яттю Дуні Безсмертної, що повторить усі її колгоспні рекорди, збере 625 центнерів картоплі з гектара вже цього року.

Німці-іроди у нашої стахановки Ярини Патоки з колгоспу імені Леніна, Бородянського району, чоловіка замучили і сина-учня погубили. Не занепала духом колгоспниця: все, що кипить на серці, вкладає в працю, трудом мстить ся іродам; і народ висунув Патоку на керівника колгоспу. Колгосп цей тепер зразковий, справжній помічник фронтові, справжній колгосп-месник.

Німці-варвари силою вигнали до Німеччини багато тисяч наших братів і сестер. Страшний рахунок України гітлерівським рабовласникам. Та живе в нашому народі тверда віра, що вже скоро Червона Армія визволить із фашистської неволі всіх вигнаних людей України. «Добре розуміємо всі ми — не дасть батько Сталін, не дасть наш Радянський Союз загинути дітям нашим на гітлерівській каторзі, — писали в своєму листі до Вас наші бородянські колгоспниці-матері, даючи клятву попрацювати на збиранні і за себе, і за воїнів наших, і за вигнаних до Німеччини дітей. — Нехай стане це збирання, — закликали бородянці, — великим трудовим подвигом наших українських жінок в ім'я перемоги, задля визволення наших дітей, задля швидкої зустрічі з ними».

Заклик бородянців підхопила вся Київщина.

Тепер на полях Київщини закінчено збирання. Ми розпочали його, маючи тільки десятку частину довоєнної кількості комбайнів, майже третину жаток і самоскидок. Тисячі кращих складних сільськогосподарських машин знищили німецькі загарбники. Близько 70 процентів площі довелося збирати цього року косами і серпами. Стотисячна армія косарів і женців, у переважній більшості колгоспниці, вийшла на косовицю.

Відбудована хата колгоспниці Оксани Павленко с. Степок, Таращанського району.

Ділячись з Вами, товаришу Сталін, радістю перших успіхів у Всесоюзному змаганні, ми обіцяємо закріпити їх невтомною роботою над відродженням сільського господарства області. Колгоспниці і колгоспники Київської області дають Вам, дорогий наш вождь, клятву працювати так, щоб завойований Прапор Державного Комітету Оборони було залишено нашій Київщині і за наслідками наступних етапів змагання.

Ми докладемо всіх сил, щоб найближчим часом закінчити молотьбу хліба, організовано і без втрат зібрати врожаї буряків, картоплі та городини.

В Київській області 2.347 колгоспів. Наше головне піклування і головна обіцянка, товаришу Сталін, — добитися

того, щоб не було серед 2.347 колгоспів ні одного відстаючого, щоб ніхто не відставав, щоб визволені люди всюди мали тямущих, енергійних, чесних колгоспних керівників, які вміють згуртувати народ, налагодити дисципліну і порядок у праці, організувати швидко відновлення всіх галузей господарства і культури в колгоспах. Ми докладемо всіх сил до того, щоб озброїти потрібними знаннями і досвідом нові кадри, які прийшли до керівництва колгоспами, колишніх червоних партизанів, учасників Вітчизняної війни, передових стахановців і стахановок.

У колгоспах області вже організовано 1.496 ферм великої рогатої худоби, 632 свиноферми, 198 вівчарських і 1.887 птахівничих ферм. Передавши досвід Переяслав-Хмельницького району, що завоював Прапор Державного Комітету Оборони за успіхи в тваринництві, іншим районам Київщини, — ми доб'ємося найшвидшого відновлення ферм у всіх без винятку колгоспах області.

Дорогий товаришу Сталін! Сліди нашествия німецьких людоджерів, рани війни ще зяють на Київській землі. Але через усі руїни бачимо ми нашу Київщину такою, якою вона була до окупації; стоїть вона перед нашими очима, повна достатку і радості, під сталінським сонцем розквітла — stolична область. Такою була вона, такою і ще кращою ми її зробимо.

Перед війною область наша — найбільша на Україні, територією своєю більша від таких європейських країн, як Бельгія і Голландія — випускала за рік на два з чвертю мільярда карбованців промислової продукції — на чверть мільярда більше, ніж виробляла вся Україна в 1913 році. В Києві й області було 12.200 підприємств, на яких працювало 210 тисяч робітників. Було в нашій області перед війною 184 електростанції, 209 телефонних станцій, 139 радіотрансляційних вузлів.

Великим містом-світочем стояв на Дніпрі Київ, всюди, в кожне село і колгосп посилав проміння своєї мудрості, своєї науки. Ми навчилися збирати в наших колгоспах в середньому по області майже стопудовий урожай пшениці і тисячопудові врожаї буряків. Славилась Київщина на всю країну своїми майстрами врожаю і тваринниками, своїми дослідниками-новаторами, своїми художниками і вишивальницями, співаками своїми і танцюристами. Рік-у-рік зростало на Київщині число колгоспів-мільонерів, і вже кожний колгосп мав по три тваринницькі і по одній птахівничій фермі.

Клянемося, товаришу Сталін, що колишню славу сто-

личної Київщини ми, під керівництвом вірного сталінця Микити Сергійовича Хрущова, в короткий строк відродимо і збільшимо.

Ще гримлять гармати, ще точиться жаркий бій, а уряд, партія думають, піклуються про те, як жити буде завтра народ-переможець. Про архітектуру, нове розпланування і прикрашення наших сіл, про ще прекрасніший Хрещатик, про масове виробництво дешевих економічних газогенераторних установок, про повсюдний розвиток виноградарства, про нову раціональну організацію переробки буряків — улаштування широкої сітки бурякобрикетних заводів, про ефективне використання ставків і річок — і про багато інших, нових, важливих завдань сьогоднішніх і завтрашніх — думають, піклуються більшовики України, піднімають учених, пробуджують могутню ініціативу мас, підносять народ на великий подвиг відродження квітучої Радянської Української Республіки. Колгоспники Київщини радо беруть участь у відбудові столиці та її чудесної центральної магістралі — Хрещатика. Колгоспна Київщина шефствує над кількома трестами Донбаса і Криворіжжя, допомагаючи гірникам робочою силою, продовольством, лісом. Сотні київських колгоспників влилися останнім часом до славної армії відбудівників Донбаса. Нашу допомогу Всесоюзній кочегарці ми будемо продовжувати і всебічно розширювати.

Дорогий товаришу Сталін! До нас на лани, в наші колгоспи щодня приходять вісті з фронту — такі, що душа радіє, руки до великого діла тягнуться. Вже цілком вільна від ворога братерська Російська федерація. Переживають радість визволення люди Білорусії, Латвії, Литви, Естонії, Молдавії. Вільний Львів, вільний Станіслав, вільний Дрогобич. Незабаром пізнають щастя свободи брати Закарпатської України. Червона Армія визволяє з фашистського ярма слов'янську Польщу.

Через найзапекліші битви, що вирішують долю покоління, Батьківщина наша йде до нової невиданої слави.

Нехай же довгі і довгі роки живе той, хто викував нашу свободу, хто веде нас до остаточної перемоги, — наша сила, наша гордість, щастя наше — рідний і великий товариш Сталін!

Обговорено й einstайно прийнято на зборах колгоспників, робітників машинно-тракторних станцій, радгоспів і спеціалістів сільського господарства Київської області.

Лист підписали 441.589 чоловік.

3. СЕРДЮК

секретар Київського обкому КП(б)У.

ВІДРОДЖЕННЯ СЛАВИ КИЇВЩИНИ

Незабутні історичні дні переживає наш радянський народ, наша Батьківщина. Недавно — 14 жовтня — всі ми були свідками всенародного торжества і свята цілковитого визволення Радянської України спід ярма німецьких загарбників. Наша доблесна, осяяна славою Червона Армія, керована генієм великого Сталіна, очистила наші українські землі від напасника і нестримно йде на захід, з честю виконуючи свою визвольну місію.

Тільки рік тому, в жовтні 1943 року, німецькі окупанти порядкували в нашій столиці України — в золотOVERХОМУ Києві. Ще стогнала під ярмом поневолювачів славна земля Київщини, ще лилися потоки крові невинних радянських людей, чувся плач і стогін, лилися сльози наших дітей і матерів.

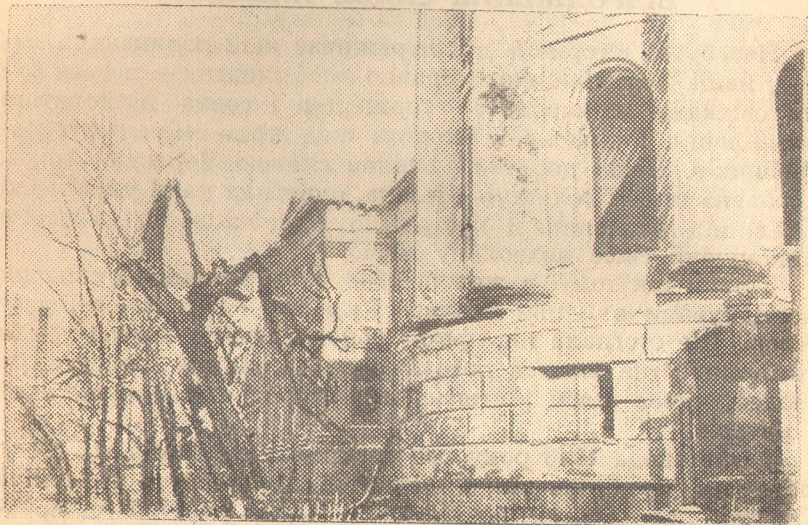
6 листопада 1943 року, як прекрасна симфонія, як пісня перемоги, пролунав наказ великого полководця товариша Сталіна про визволення рідного, славою увінчаного, древнього Києва.

6 листопада 1944 року минає рік, як над столицею України — Києвом розвіявся морок фашистської ночі. Зникла темрява, що запинала вулиці міста. Ще тільки рік тому гірка печаль ходила по берегах Дніпра-Славути, по Києву. А тепер від Сиваша до Полісся, від берегів Чорного моря до Карпатських верховин єдина українська земля з усіма скарбами і багатствами, родюча і рясна знову повернена в лоно Батьківщини.

Невимовно прекрасною була перед війною Київська земля з її садами вишневыми, з її багатством незліченим, з красою дивовижною. Славилася Київщина на всю Україну своїми майстрами. врожаю і тваринництва, досвідченими дослідниками-новаторами, художниками і вишивальницями, піснями своїми і танцюристами. Рік-у-рік зростали на Київщині колгоспи-мільонери. У кожному колгоспі було

по 3 тваринницькі і одній птахівничій фермі. Колгоспники і колгоспниці навчилися збирати на землях Київщини стонепудові врожаї пшениці, тисячопудові врожаї цукрових буряків.

Перед війною Київщина випускала за рік на два з чвертю мільярда карбованців промислової продукції, — на чверть мільярда більше, ніж виробляла вся Україна в 1913 році. В Києві й області було 12.200 підприємств, на яких працювали 210 тис. робітників. Київщина мала 184 електростанції, 209 телефонних станцій, 139 радіотрансляційних вузлів.

Руїни Університету.

Красивою, людною була наша древня столиця «стольний град Київ», що споконвіку височив на березі Дніпра, як символ могутності, краси, як світоч, що посилав проміння своєї мудрості, своєї науки на всю землю українську. Київ був серцем України.

Слава Богдана Хмельницького, Петра Сагайдачного, Тараса Трясила, Тараса Шевченка, Миколи Щорса навіки пов'язана з славою київської землі.

На берегах Дніпра народні співці складали славу витязям України. Тут народилося невмируще «Слово о полку Ігоревім».

Не раз страшне лихоліття переживав Київ, не раз пожежі змітали його будинки, не раз спустошувалась київ-

ська земля. Але народ не схилив своєї голови, Київ жив невмирущим життям, боровся і перемагав і знову виростав на крутих придніпрянських горах. І знову линули до нього всі серця, бо люди вбачали в ньому природне зосередження політичного, економічного і культурного життя країни.

Але ніколи історія людства не знала таких страшних злочинів, які чинили на Київщині німецькі вбивці, грабіжники, палії. Ріки святої народної крові, гори трупів мирних українських людей, вогонь і попіл, руїни і пустеля — ось сліди кривавого звіра.

Що німецькі кати вчинили з Києвом — нашою чудовою столицею! Вони зруйнували окрасу міста — Хрещатик, знищили університет, інститути, заводи і фабрики, бібліотеки.

Німецький кат брудним чоботом хотів розтоптати красу Києва, понімічтити його, зробити своїми рабами волелюбних радянських людей. Він заставив шибеницями прекрасні київські сади, трупами десятків тисяч розстріляних і замучених киян завалив Бабин Яр та інші київські яри. Гітлерівці знищили понад 195 тисяч радянських людей.

Від жихих ворожих рук дуже постраждало наше соціалістичне сільське господарство. На Київщині, як і всюди, де ступало звіряче копито гітлерівців, знищувались усі надбання радянських людей. За час свого хазяйнування гітлерівці знищили на Київщині 4.380 тракторів, понад 500 комбайнів, десятки тисяч сівалок, лобогрійок та інших сільськогосподарських машин. Пограбували або знищили 94.685 коней, 55.650 волів, 434.400 корів, 236.950 овець і кіз, 652.780 свиней. Сплундровано було наші плодоносні сади, зелені гаї, знищено мальовничі ставки, пограбовано пасіки та все колгоспне добро. Зрівняно з землею сотні чудових українських сіл. Німецькі кати замучили, розстріляли і загнали в німецьку неволю десятки тисяч радянських людей.

Та не скорилась наша радянська земля, не схилили голови українські люди. У підпільній боротьбі, в героїчних партизанських ударах, в переможній ході Червоної Армії жила і діяла Київщина, а разом з нею вся українська земля. В рядах Червоної Армії, в партизанських загонах самовіддано боролися радянські люди за честь і незалежність нашої Батьківщини.

В перші ж дні війни український народ на заклик великого вождя і вчителя, любимого Сталіна, одностайно став на захист Радянського Союзу. Піднявся на боротьбу наш робітничий клас, піднялося наше колгоспне селянство, наша радянська інтелігенція. Більшовицька партія об'єднала

їх думки і помисли, керувала ними, гартувала їх і вела на бій.

В історію Вітчизняної війни ввійдуть імена відважних героїв — радянських патріотів — батька і сина Соколів, Романа Сміщук, героїв-партизанів Ковпака, Федорова, Вершигори і багатьох інших. В боротьбі за визволення країни Рад від поневолювачів брала участь і радянська жінка.

Німецькі душогуби після тяжких знущань повісили у Великій Димерці нашу стахановку Дуню Безсмертну. Кати біля шибениці двічі душили Дуню зашморгом. Силою відірвали від неї її сина, а німецькі генерали тішилися з цієї жахливої картини. Гордо, з ненавистю і презирством до катів, прийняла смерть Дуня, зробивши безсмертними свої діла, своє життя.

У страшні дні німецького лихоліття ходив по Київській землі сліпий народний кобзар Павло Варламович Носач і гнівною піснею кликав до помсти, до зброї:

Гей, вставайте усі люди
Німців убивати!

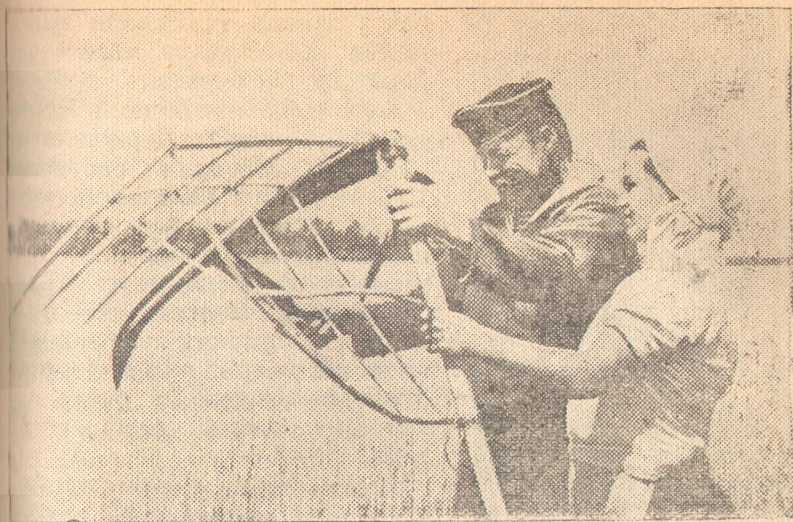
Він віщував визволення, бо серцем відчував, що Червона Армія під проводом Сталіна прийде і визволить Україну.

Ой, зі сходу вітер віє,
Віє, повіває,
До нас Армію Червону
Сталін посилає.

Співав кобзар і історичну пісню про мужню Марусю Богуславку, яка не скорилася в неволі. Ціною життя своїх дітей Маруся визволила з неволі українців. Вона високо, як прапор серед бою, пронесла честь і славу своєї Батьківщини. Мужність Марусі Богуславки запалювала на героїчні діла сотні й тисячі українських дівчат. Тут же, під Богуславом, діяла комсомолка-стахановка Марина Гризун, поширюючи радянські листівки, виконуючи завдання партизанів. Німці заарештували Марину. Не зважаючи на страшні катування, на жахливі знущання Марина не зрадила своїх товаришів, не зрадила Батьківщини.

Марина загинула, але слава про її діла лунає по всій Богуславщині, по всій Київщині, по всій Україні. І стають на місце Марини тисячі богуславок — чесних, відважних патріоток.

Скільки таких богуславок гордо прийняли смерть у дні священної всенародної війни! Скільки їх — жінок-героїнь, що вийшли із сталінської школи вільної праці — тепер мно-

Червонофлотець Терещенко П. К. навчає колгоспницю Чубук Т. І. села Глібовка, Димерського р-ну, косити хліб.

жать славу стахановців на колгоспних ланах. Замість Дуні Безсмертної працює її подруга Паша Ярмоленко, яка з своєю ланкою зібрала 769 цнт. картоплі з гектара.

У спаленому, зруйнованому Старосіллі — батьківщині колгоспного стахановського руху — квітне радісна праця подруг і молодших сестер Марії Демченко і Марини Гнатенко. Там 52 бурякові ланки змагаються за п'ятисотенні врожаї цукрових буряків, відроджуючи славні традиції Марії Демченко. У Переяслав-Хмельницькому 63-річна Олена Хобта дивує всю країну стахановськими рекордами. Таких жінок тисячі. Вони замінили чоловіків біля косарок, біля плугів, біля молотарок, біля коней.

Колгоспники і колгоспниці Київщини відновили 2347 колгоспів, знову організували 2307 ферм великої рогатої худоби, 1313 свиноферм, 1184 вівчарських ферми та 2206 птахівничих ферм. Відбудовуються і підприємства Київщини.

Щира, невтомна праця по відродженню і відновленню Київщини принесла перемогу. За перевиконання планів весняної сівби Київській області присуджено перехідний Червоний Прапор Державного Комітету Оборони і першу премію.

Цю перемогу здобули колгоспи під проводом партійної організації. Комуністи і комсомольці в колгоспних брига-

За успіхи, здобуті в розвитку соціалістичного тваринництва, Переяслав - Хмельницькому району присуджено перехідний Червоний прапор Державного Комітету Оборони. Знатні колгоспниці Олена Хобта і Булах приймають прапор.

Скрізь, на всіх ділянках, робітники і колгоспники, професори і студенти трудяться на допомогу фронтові. Вони борються за повернення життя заводам, фабрикам, колгоспним нивам, садам, ставкам, за те, щоб буйно колосилися золоті ниви, щоб поновилась знову слава передової столичної області.

В цьому змаганні, у цій боротьбі зміцнилась дружба радянських народів. Трудящі Києво-Святошинського району змагаються з трудящими Раменського району Москов-

дах і ланках очолювали змагання, мобілізували маси на боротьбу за першість.

Одночасно перехідний Червоний Прапор Державного Комітету Оборони одержав Переяслав - Хмельницький район за успіхи, досягнені в соціалістичному змаганні по піднесенню колгоспного тваринництва. Переяславці зуміли за короткий час відновити всі тваринницькі ферми, досягти довоєнного рівня в поголів'ї рогатої худоби, свиней і птиці.

Колгоспники і колгоспниці Київщини достроково виконали план хлібопоставок і натуроплати МТС, вчасно провели весняну й осінню сівбу на високому рівні агротехніки і нині здали понад план до фонду Червоної Армії свій подарунок—1.722 тисячі пудів хліба.

По області вже відновили свою роботу 1.665 шкіл, в яких навчається 351 тисяча дітей, 26 вузів, 23 технікуми. Крім того, в Києві працює 97 шкіл, які охоплюють 52 тисячі учнів. Успішно пра-

цюють і підприємства Києва. Відроджуючи свою славу і традиції, заводи «Ленкузня», ім. Сталіна та ін. з місяця в місяць перевиконують план.

Скрізь, на всіх ділянках, робітники і колгоспники, професори і студенти трудяться на допомогу фронтові. Вони борються за повернення життя заводам, фабрикам, колгоспним нивам, садам, ставкам, за те, щоб буйно колосилися золоті ниви, щоб поновилась знову слава передової столичної області.

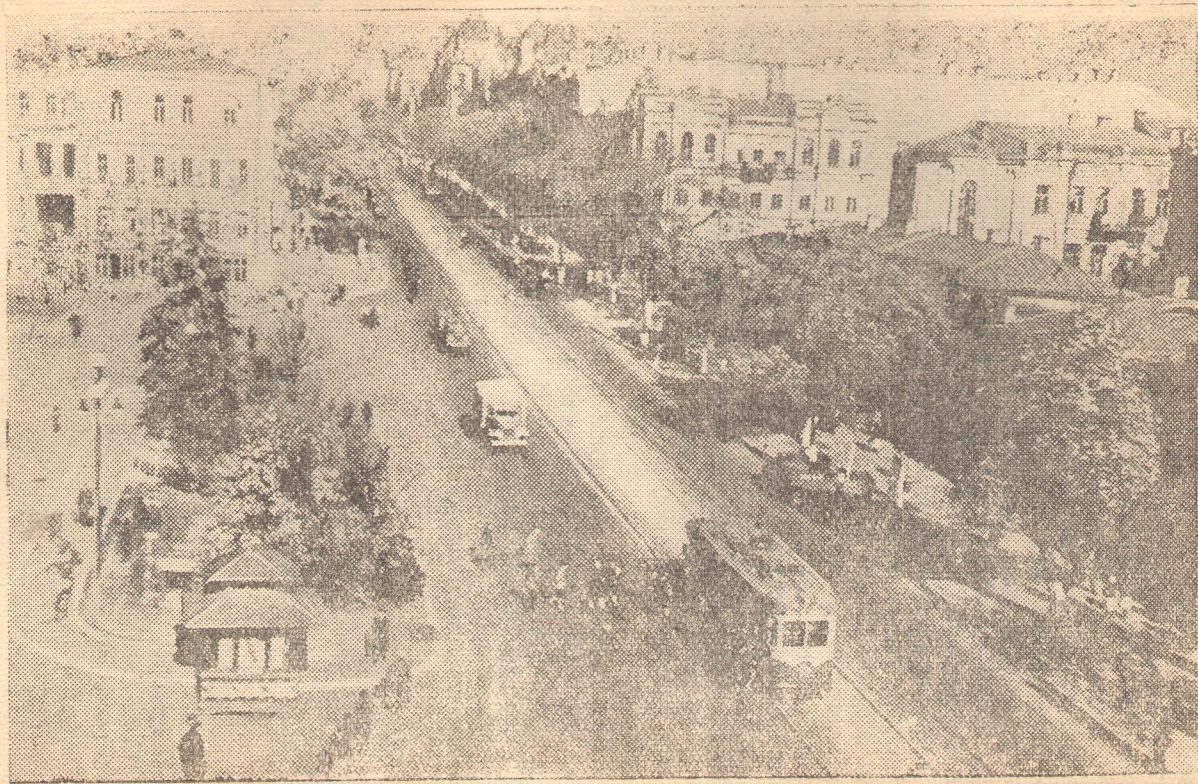
В цьому змаганні, у цій боротьбі зміцнилась дружба радянських народів. Трудящі Києво-Святошинського району змагаються з трудящими Раменського району Москов-

ської області. У цьому змаганні міцніє непорушна дружба великого російського народу з українським. Недавно раменці надіслали киянам свої подарунки. Ця братня допомога глибоко символістична. Раменці допомагають киянам, як допомагає великий російський народ українському у великі дні Вітчизняної війни. В ці дні в усій силі показав себе братній союз великих народів — російського й українського, закладений на славній Переяславській Раді 8 січня 1654 року великим гетьманом України Богданом Хмельницьким. Цей союз зміцнився у вогні боротьби всіх радянських народів.

Великий російський народ допоміг Україні, зокрема Київщині, вивезти і зберегти багато машин, велику кількість худоби. В дні відродження Київщина одержала сотні сільськогосподарських машин, 15.450 голів худоби. Сотні учених і консультантів приїхали допомогти відновити колгоспне господарство.

Український народ у своїх серцях складає глибоку, щирю подяку своїм братам, передусім російському народові. Кров, пролита за визволення України, завжди пломенітиме на наших прапорах, як символ вічної і непереможної дружби.

Перші слова, що виходять з глибин сердець народу в наші дні, присвячені тому, хто в сяйві слави повів Червону Армію від Сталінграда до Прусії, тому, хто визволив наші радянські землі від фашистських загарбників, тому, хто так піклується про відродження нашого щасливого життя, нашої слави — великому Сталіну.

Київ, вул. Короленка. 1 листопада 1944 р.

Ф. МОКІЄНКО

Толова Виконкому Київської
Міської Ради депутатів трудящих.

ВІДРОДЖЕННЯ

Той, хто побував у Києві в перші дні після визволення, не пізнає його тепер. Жахливу картину руйнувань являло тоді спустошене, затьмарене димом пожеж наше славне місто. Горіли електростанція, теплоелектроцентрально, фабрики, заводи, школи, кінотеатри, житлові будинки. Палав державний університет, збудований за проектом В. Беретті в 1837 році. Від Бесарабки до Подола, від Печерська до Голосієва — всюди впадали в око страшні сліди бандитського 25-місячного хазяйнування гітлерівців. Місто справляло враження вимерлого. На вулицях мало зустрічалось людей, та й то були якісь тіні: глибоко запалі очі, жовті, наче віск, обличчя, тремтячі руки.

З глибоким хвилюванням, з сльозами на очах люди розповідали, яких катувань і мук зазнавали вони від німців. Понад 195.000 радянських людей гітлерівці розстріляли в Бабиному Яру, в концтаборах на Сирці, Мишоловці та інших катівнях.

Місто було без води, без палива і світла, без хліба. У будинках, які вціліли, свистів вітер. Всього німецько-фашистські варвари зруйнували 7.325 житлових приміщень з площею 1.200.000 квадратних метрів.

На наших людей німці полювали, особливо перед відступом, з собаками-вівчарками. Щоб врятувати себе від фашистської каторги, тисячі киян переховувалися в навколишніх лісах, замурувалися в підвалах, відсиджувалися в спеціальних ямах, на горищах, у погребях і каналізаційних трубах. По вулицях і житлових будинках нишпорили двоногі фашистські звірі. Радянську людину на кожному кроці чекала смерть, тортури, муки.

З невимовною радістю зустріло населення столиці Радянської України рідну Червону Армію-визволительку. Перші слова подяки були звернені до червоних воїнів, до

нашого батька і вчителя рідного товариша Сталіна. Жителі вітали і обіймали керівника більшовиків України, голову уряду УРСР дорогого Микиту Сергійовича Хрущова, який з першого дня визволення став душею, організатором і натхненником великої відбудовної праці. Кияни дружно взялися за відновлення міста. Серед уламків і руїн вони знаходили придатні ще деталі машин, переливали їх, складали і повертали до життя агрегати, цехи.

Ворог тоді ще топтався коло міста, а наші люди всіляко допомагали прогнати, розгромити німецьких загарбників: відбудовували підприємства, ремонтували танки, гармати, розчищали шляхи, споруджували мости і переправи. Коли згодом в Києві побував американський генерал Дональд Коннолі, він, дізнавшись про споруджений в рекордно короткий строк міст через Дніпро, здивувався таким швидким темпам. Але така вже природа радянських людей: вони вміють у всяких умовах працювати швидко, усуваючи усі труднощі і перешкоди на своєму шляху.

Якби генерал Дональд Коннолі прибув до нас у гості тепер, його здивуванню не було б меж.

Ожив Київ. Невпізнаною тепер стала наша рідна столиця. Багато зроблено за цей рік. Відбудовано 240 підприємств союзнаї, республіканської і місцевої промисловості, стали до ладу понад 200 майстерень найрізноманітнішого виробництва промислової кооперації.

За даними статистики в Києві перед першою імперіалістичною війною, в 1912 році, було 177 підприємств, які давали продукції на 40 мільйонів карбованців. В 1928 році, тобто через 10 років після встановлення радянської влади, в Києві працювали 195 підприємств, які давали щороку продукції на суму 185,6 мільйона карбованців. Тепер же, після десяти місяців відбудовчих робіт, 242 відновлені у Києві підприємства дали за 9 місяців продукції на суму близько 160 мільйонів карбованців. Велика школа творчого досвіду, пройдена нашими людьми за роки сталінських п'ятирічок, дає свої прекрасні плоди. За 9 місяців цього року підприємства промисловості Києва виконали державний план на 111 процентів. 10 підприємств тримають перехідні Червоні Прапори.

Населення постачається хлібом, паливом, водою і світлом. У тяжких умовах воєнного часу в порівняно короткий строк відновив свою роботу міський водогін, який щодня дає 5.600.000 відер води. Найближчими днями завершується відбудова річкового водогону, який додатково даватиме щодоби 4 мільйони відер води.

Відновили роботу трамвай і електростанції, поштамт, телеграф, київська АТС. Радіотрансляційна мережа міста налічує тисячі точок. Столичний поштамт пропускає за добу понад 258 тис. штук поштової кореспонденції, а телеграф — 40 тисяч телеграм. Функціонують 700 торговельних одиниць, 362 їдальні, 38 амбулаторій, 9 лікарень, 25 жіночих і дитячих консультацій, 33 дитячих ясел, 19 вищих навчальних закладів, 32 науково-дослідні інститути, 8 технікумів, 62 бібліотеки, 97 шкіл, в яких навчається більш

Стахановець Київського заводу ім. Сталіна Василь Коломієць виконує норму на 200 проц.

Топографи А. Ніколаєва і Т. Хавкун за топографічним зніманням Хрещатика.

50 тисяч юнаків і дівчат. До столиці повернулися український драматичний театр імені Франка, театр опери та балету ім. Шевченка, театр російської драми ім. Лесі Українки, театр музичної комедії.

Відкрито музеї, стадіони, санаторії, сади, парки і сквери. Людно і гомінко тепер на вулицях столиці. До Києва з усіх кінців країни приїжджають делегації поділитися досвідом відбудови. Тут можна зустріти сталінградців і уральців, шахтарів Донбаса та Кривбаса, ленінградців і москвичів.

Найбільшу увагу привертає розпочата в березні цього року відбудова центральної магістралі столиці — Хрещатика. З жадобою нещадної помсти до ворога і з любов'ю до

Батьківщини взялися кияни за відродження Хрещатика. Робота на Хрещатику перетворилася на могутню демонстрацію радянського патріотизму. Щодня 2—3 тисячі киян працюють на Хрещатику. Тут можна бачити відомого ініціатора стахановського руху на водному транспорті, двічі орденоносця Абрама Блідмана і депутата Верховної Ради УРСР — поета-академіка Павла Тичину, слюсаря-стахановця заводу ім. Сталіна Василя Пащенко і народну артистку СРСР Наталю Ужвій, композитора Йориша і архітектора Туполева. Відбудова Хрещатика стала справді народною справою. Від початку масових робіт на Хрещатику відпрацьовано разом близько 300 тисяч людиноднів і розібрано близько 300.000 кубометрів завалів. Повністю очищено тротуари, частину з них заасфальтовано. Обабіч — посаджено квіти. Успішно розгортаються роботи по спорудженню першої будови Хрещатика — колектора, в якому буде зосереджено усе підземне господарство головної магістралі столиці.

На цій народній будові вирости прекрасні кадри організаторів, бригадирів, справжніх бійців тилу — будівників. 120 разів відпрацювала на Хрещатику бригада керівника Укрспецзв'язку тов. Колоса, постійно виконуючи норму від 500 до 1.600 процентів. Ця бригада виявила бажання своїми власними силами відбудувати великий шостиповерховий будинок № 49 по Червоноармійській вулиці. Розпочавши роботу півтора місяці тому, бригада Колоса розчистила завали будинку, створила інструментальне господарство, завезла чималу кількість потрібних матеріалів і приступила безпосередньо до будівництва — укладання міжповерхових перекриттів.

Патріотичний почин бригади Колоса широко підхопили інші колективи столиці. Успішно відбудовують зруйновані німцями будинки колектив «Київенергомонтажу», Наркомат охорони здоров'я, медичний інститут та ін. З 240.000 квадратних метрів відбудованої житлової площі понад 60.000 квадратних метрів кияни відновили власними силами. Рух будівників добровільців-колосівців дедалі ширшає.

Знаменну першу річницю визволення Києва сотні і тисячі стахановців української столиці зустрічають новими виробничими перемогами. Підприємства союзної і республіканської промисловості Києва достроково виконали державний план. На 106 процентів виконав завдання колектив заводу ім. Артема. Бригада збирачів цього підприємства, очолювана Раїсою Глевацькою, дала 350 процентів вересневого плану. На верстатобудівному заводі імені Горького

річниця визволення Києва ознаменується випуском перших чотирьох шостишпіндельних верстатів-автоматів. Суднобудівний завод імені Сталіна досяг довоєнного рівня виробництва.

З Москви, Челябінська, Ташкента, Свердловська, Карело-Фінської РСР та інших міст і республік Радянського Союзу надходить братня допомога — ліс, верстати, деталі для машин, радіо, телефонна апаратура тощо.

Натхнені блискучими перемогами героїчної Червоної Армії, кияни ще ширше розгорнуть соціалістичне змагання за швидку відбудову нашого рідного, славного красуня, квітучого Києва.

Усі сили, увесь запал свій і ентузіазм кияни вкладають у велику творчу справу відродження, щоб зробити Київ ще кращим, ніж він був до війни, щоб на його просторих сонячних вулицях урочисто зустріти овіяних славою червоних воїнів, які незабаром повернуться після перемоги над німецько-фашистськими варварами.